

о л е г г у ц у л я н

© О.Гуцуляк, 2002

Львів, 27.07.2002

(метафізика топосу відчуження)

ucrania:
locus amoenus est

К.Ясперс запропонував концепцію «осьового часу», К.Гаусгофер — «осьового простору». А.Дугін використав розуміння (Verstand) для їх поєднання в уявленні (Vorstellungen) про «Абсолютну Вітчизну». Але в дійсності слід виходити з розуму (Vernunft), і тоді відкриється, що континуум реальності — це відносінь буття, роздвоєного на суб'єкт та об'єкт, і тому слід шукати «момент» буття, що з'єднує їх на-впрямки (coincidentia oppositorum) без опосередкування пізнанням.

Владний істеблішмент («Система») у сучасній кризово-перехідній ситуації України намагається знайти офірного «цапа-відбувайла» в самій політичній системі (формі). Дехто знаходить інших «хлопчиків для биття»: москалів, євреїв, масонів, МВФ, Сороса, нашу власну ментальність, геополітичне розташування («ні вашим, ні нашим») тощо. Нас намагаються втішити концепцією авторства З.

Бжезінські, де Україні відводиться не остання роль у колективній безпеці Європи та навіть Євразії [1]. Також Генеральний секретар НАТО лорд Дж. Робертсон сказав, перебуваючи в Києві, що територія та «вирішальна роль» роблять Україну ключовою для гарантування тривалої стабільності в Європі [2]. Без сумніву, такий тренд вигідний для таласократичної Великої Британії, яку представляє згаданий лорд, бо Велика Британська імперія після Другої Світової війни змінила форму імперської морської влади (таласократії) венеціанської фінансово-мондіалістської олігархії та надала їй вигляду англо-американської «нової Римської імперії» [3].

Україна є підсонням Міжмор'я (Мезоталасії), і, без сумніву, слід було б «для більшого щастя» розрадитися саме таким баченням своєї місії.

Ну і що з того! Автор «Міту ХХ століття» пропонував фюрерові створити на неозорих просторах від Карпат до Волги союзу Тисячолітньому Райхові могутню та незалежну Україну. Реальна політика нацизму не передбачала нічого подібного. Обманюватися знову — після «совіцької» та «німецької» спокус — чи доцільно?

Та чи слід також погоджуватися з категоричним твердженням представника ідеології геополітичного тоталітаризму:

«...Україна як держава не має жодного геополітичного сенсу. У неї немає ні особливої культурної звітності універсального значення, ні географічної унікальності, ні етнічної винятковості. Історичний сенс України відбитий у самій її назві — «україна», тобто «околиця», «прикордонна територія». В епоху Київської Русі території нинішньої України були центром державності східних слов'ян, для яких у той час Владимир (пізніше Москва) був східною околицею («україною»), а Новгород — північною. Але в міру перетворення Русі зі слов'янської держави на євразійську імперію геополітичні функції найбільших центрів радикально змінили своє значення. Столицею імперії стала Москва, а Київ перетворився на другорядний центр, де перетиналися євразійський і середньоевропейський впливи. Про жодний синтез культур не могло бути й мови. Вірогідно, архаїчніші, суто російські православні пласти були піддані дійовому впливу з боку динамічної та «модерністичнішої» Західної Євро-

пи... Безумовно, українська мова та культура своєрідні й унікальні, але якогось універсального значення вони позбавлені... Усе це прирікає Україну на маріонеткове існування та геополітичну службу таласократичній («морській», тобто англосаксонській. — *О.Г.*) стратегії в Європі» [4].

Отже, з наведеної цитати виходить, що в Україні відсутні «особлива культурна вісь універсального значення», «етнічна винятковість», її самоназва (а отже, і самоусвідомлення) означає «окраїнність», «периферійність», «маргінеси»... Не те, що Росія, яка і «мега-», і «гіпер-», і «супер-». Принаймні Росія виконує місію «врівноваження» полюсу романо-германського Заходу полюсом слов'яно-тюркської Євразії (*and the rest*), а Україна — це лише такий собі «доважок», *epitheton omans*.

Нехай і так. Не будемо, як це у нас любляють, розраджуватися цитатою з Ф. Рігера («В Європі існує народ, забутий істориками... Цей народ існує, має власну історію, відмінну від історії Польщі й ще більше відмінну від історії Московщини. Він має свої традиції, свою мову, окрему від московської й польської, має виразну індивідуальність, за

яку бореться. Історія не повинна забувати, що до Петра I той народ... звався руським... В кінці минулого століття всі у Франції і в Європі вміли відрізнити Русь від Московії» [5]). Знаємо, що «Камінь, який відкинули будівничі, став главою кута» (Пс. 117: 22; пор.: Пс. 18:3; 1-ше Послання Петра, 2:5). Те, що було, те було. Воно відбулося, не переграти інакше. Та цього не можна сказати про *можливості еволюції* (розвитку), про те, що *могло* статися. Доки процес не завершився, зазначає британський творець «філософії процесу» А.Н. Вайтгед, доки його результат не отримано, наявні різні можливості розвитку цього процесу, існують альтернативи, історія закономірна, але не фатальна, вона не є наперед визначена у способах своєї реалізації, завдяки чому на основі *здійсненого історичного вибору* та його результатів і наслідків відбувається переоцінка вартостей. Прогрес, нагадаємо А. Дугіну слова слов'янофіла Н. Данілевського, полягає не в тому, щоб постійно йти в одному лінійному напрямку, а в тому, щоб «обійти» все «поле» в усіх його напрямках [6]. У цьому аспекті нагальною є потреба визначення вектора

орієнтації зусиль українського етносу. Радше за все ним є «стрижень цінностей (Істина, Віра, Краса, Благо, Добро, Справедливість)», на який накручуються спіралі історії, перетворюючи сучасність на всечасність метаісторії [7], а саме, як пише російський мислитель М.О. Лосський, верхня частина спіралі містить процеси, паралельні та подібні до процесів, що відбуваються в нижній її частині, але — внаслідок впливу попереднього розквіту — більш досконалі [8]. Але ситуація прогресу (вибору того чи іншого «вектора»), спонтанної самоорганізації та розвитку можлива тільки за наявності особливого стану нелінійної системи — «нестійкості» (стан системи поблизу точки біфуркації, за І. Прігожиним), коли навіть випадковий незначний вплив (наприклад, «деміургійна нарація», що так вдатно описана у проекті «Тльон-Укбар» Х.Л. Борхесом) може привести до нового принципово іншого стану, обумовити те, що зі спектру можливих відносно стійких структур виникає в даний момент [9]. Свого часу А.Н. Вайтгед означив, що нація може вичерпати потенції певної форми цивілізації, та не вичерпати своїх творчих сил. У цьому разі можли-

вий певний «перехідний період», іноді супроводжуваний стражданнями та горем: «такі... переходи до нових типів цивілізації можливі тільки тоді, коли думка випереджує реалізацію. Енергія націй спрямовується вперед до нових пригод уяви... Виникає світ мрії, щоб у відповідний момент дати поштовх до дії... Перш ніж рушити до Америки, Колумб міркував про далекий Схід, про кулястість землі, про безмежний океан. Пригоди рідко досягають задуманої мети. Колумб не доплив до Китаю. Але він відкрив Америку» [10]. Без сумніву, такою «мрією Колумба» для російських правих є «некласичне неоевразійство» (термін В. Костєва). Вона «...будується на загальнометодологічному принципі мультилінійності соціально-історичного процесу, паралельному співіснуванню розвитку різних культурно-історичних систем цивілізаційного типу, кожна з яких має свою логіку розвитку, свою культурну домінанту, власні цінності, цілі й пріоритети... Незважаючи на варіативність євразійських ідей у різні періоди, загальним для них залишається: 1) мультилінійний підхід до оцінки історичного процесу, заперечення можливості існування

єдиної для всього світу лінії соціально-історичного розвитку; 2) сприйняття Євразії як особливої географічної, соціально-історичної й соціокультурної суперструктури; 3) визнання життєздатною для Євразії самостійної еволюції як *самоорганізованого цивіліогенезу* (підкреслення наше. — О.Г.), що спирається на багатоманітність національно-культурних традицій, норм, цінностей і досвід тисячоліть толерантного («компліментарного», за Л. Гумільовим. — О.Г.) співіснування народів» [11]. По суті, неоевразійська «колумбова мрія» залишається «каботажним плаванням» (уздовж «берега Євразії», тобто традиційного і нестрашного), тоді як сам Колумб «пустився берега», кинувся у вир океану — і став адміралом Океану та віце-королем Нової Іспанії.

В цьому сенсі українцям пропонується як «відгук» на «євразійський виклик» сформувати власний «концепт-проект» (*disign force*), виходячи з *потенційних можливостей*.

Вектор пошуку запропонував німецький філософ («Німець каже...») Й.Г. Гердер (1744-1803) у «Деннику моєї подорожі в 1769 році»: «...Україна

стане колись новою Грецією; прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля колись прокинуться; тільки з малих племен, якими також були греки, постане велика, культурна нація, і її межі простягнуться до Чорного моря, а звідтіля ген у далекий світ» [12].

Але що зробило Грецію, що зробило греків *нацією*? Той сам Гердер чітко дає відповідь: «... обопільна родова та національна ненависть» [13]. Тобто образ ворога (*hostis*), того, з ким (чим) «нам» «некомпліментарно». Північноамериканські піонери такий стан відчували поряд з індіанами, іспанці часів Колумба та німці минулого століття — з євреями, росіяни — з «особами кавказької національності» («чорними»; яка іронія, адже терміном «кавказець» Ку-Клус-Клан визначає приналежність до білої раси). Греки буквально проголосили: «ми» (елліни) і «вони» (варвари).

Невже лише цей вибір («ми» як «наша країна» й «усі решта») неминучий для України як Нової Еллади? Саме таким шляхом пішли євреї Ізраїлю: «...нація — це група людей спільного історичного минулого, об'єднана наявністю спільного ворога»,

— писав Теодор Герцль [14]. Не дивно, що ситуація перманентного протистояння палестинцям зумовлює перебування ізраїльтян у ситуації «гарячої нації» — життєтворчої та імперської. Зрештою, танками в Чечні Росія повернулася на той сам тракт історії.

Нам скажуть, що ні, Гердер не те мав на увазі, а красу мови та ландшафту, вдатності і здібності етносу. Але що зробило греками греків? Спів Гомера чи прославлене Гомером ахейське піратство?

Хіба не зробили з українців націю «корсари Степу і Чорного моря» — козаки та гайдамаки, прославлені Шевченком?.. Це добре розумів В. Белінський.

Тому приречена на невдачу орієнтація наших просвітян (тестаментарних рустикалів) виключно на мову. Але й на козацьке «шароварництво» чекає те саме. Як і різні «скоки та пляси» довкола неоязичницьких ідолів...

Слід щонайперше, наголошує Д. Донцов, «...відважити (усунути. — О.Г.) чужу волю, на її місце поставити свою. Цього не було ні в Драгоманова, ні в Винниченка, ні в Тичини, але це було в більшо-

виків, у Росії» [15] Слід розбудувати не державу, а волю, чи пак СВОБОДУ ВОЛІ. Стати ПАНАМИ ДОЛІ¹ своєї власної та всієї нації загалом. Розбудувати на фундаменті власних культурних принципів і цінностей (у соціології така програма визначається як «постмодернізація», на відміну від «модернізації», «доганяючої модернізації» як програм виключно «вестернізаційних»). У кожній культурі закладені величезні можливості, що залишилися нерозкритими, не усвідомленими та не використаними упродовж усього історичного життя цієї культури (і цивілізації). Ці «нереалізовані можливості» хоч і забуті, але досі, як визначав німецький філософ М. Гайдеггер, «живуть» у мові, яка є «домом Буття» («лінгварним лабіринтом», термін В. Єшкілева). Аналогічно стверджував засновник

¹ Тут явно вчувається кельтський спадок (пор. з ірландським «фіанна файл» — «солдати долі»). Цілком можливо, що в початковому часі державотворення у слов'ян певні стани мали кастово-етнічне походження: «пани» — «фіанна» («солдати», тобто ті, хто вступали у князівську дружину зі своїм озброєнням), «бояри» — boaire («власники стад великої рогатої худоби»).

антропософії Р. Штайнер: «...Манас (культуротворчий дух — *О.Г.*) уміщений у вас у мові; та росіяни не вміють узяти все, що в них у мові; мова приховано несе в собі слова» [16]. виправити ситуацію взявся Велімір Хлебніков, і по суті більшовики реалізували «нереалізованих» Степана Разіна та Ємельяна Пугачова...

Отже, що слід відкрити українцям, яку «Америку»?

Й.Г. Фіхте так відповів німецькій молоді: «... те вічне, якому шляхетна людина довіряє свою власну вічність і вічність своєї діяльності, вічний лад речей,... бо тільки він визволює в ній силу, завдяки якій її коротке життя в цьому світі продовжується і стає тривалим» [17]. «Те вічне» є сутністю, тобто основним, головним, що характеризується тим, що набуто і збережено. Саме німці, зазначав Г. Фіхте, володіють такою постійністю, такою сутністю, незважаючи на численні різновиди і стадії, що переходять одна в одну, свого довгого розвитку. Саме завдяки цій сутності всі вони мають щось спільне, єдність думки та почуттів і внутрішній зв'язок.

Іншими словами — СВОЄРІДНІСТЬ (по-латині «нація», *natio*), «дещо неповторне, властиве тільки

даній нації», «те, в чому самі люди вбачають свою особливість, свою відмінність від інших націй» [18]. Саме ця своєрідність становить будь-яку національну ідею. Щоправда, також слід мати на увазі слова Д. Чижевського щодо «своєрідности»: «Кожна нація є тільки обмеженим і однобічним розкриттям людського ідеалу. Але лише в цих обмежених і однобічних здійсненнях загальнолюдський ідеал є живий. Тому кожна нація якраз у своєму своєрідному, оригінальному, у своїй «однобічності» і обмеженості має вічне і загальне значення. Як живі, різноманітні людські індивідууми в суспільстві, так конкретні, різноманітні нації з'єднані в людстві. Тільки через них і в них людство є можливе» [19]. Аналогічне стверджував Е. Ренан у праці «Qu'est-ce qu'une nation?» (1882): «Тепер існування націй добре, навіть потрібне. Існування їх — гарантія свободи, яка зникла б, коли світ мав тільки один закон, тільки одного пана. Своїми різними, часто протилежними здібностями нації служать спільній справі цивілізації; всі вони вносять свій голос до великого концерту людства, що є загалом найвищою ідеальною дійсністю, яку ми осягнули» [20].

За логікою речей, нація, що виконала свою певну основну своєрідну функцію або гине, або трансформується в іншу націю, втрачаючи лідируючі позиції у виконанні своєї функції, але в одночас вступаючи у боротьбу з іншими націями за «право» виконувати якусь нову своєрідну функцію, і в цій боротьбі гине слабший.

Вважається, що основною ознакою нації є її ментальність (сукупність налаштованостей, настанов і нахилів діяти, мислити та сприймати певним чином; своєрідна соціокультурна програма, що напівусвідомлена, а тому значною мірою автентична поведінка індивідів, груп, етносів [21]), а для української ментальності характерне, на думку Д. Чижевського, «... «к р е й с у в а н н я» м і ж р і з н и м и б е р е г а м и д у х у» [22], між окцидентальним *ordo* (порядок життя і думки) й орієнтальним «орда» (сваволя — тиранія життя і думки).

Але якщо апологет російської ментальності П. Чаадаєв проголошує: «... ми не належимо ні до Заходу, ні до Сходу, і у нас нема традицій ні того, ні другого (розрядка наша. — О.Г.) [23], то

значна частина українських дослідників (починаючи з О. фон Кульчицького) стверджує, що в Україні є традиції «і того, і другого», тобто вона така собі «північна Атропатена» — носій принципу терпимости, духовної широти (санскр. *ṛṣi-prithivi*). Щоправда, російські «евразійці» спробували проголосити «і те, і друге», але по суті їхня позиція звелася до декларування Росії як Європи Азіатської («... У наступних долях наших, можливо, Азія — це і є наш головний вихід», — писав Ф. Достоевський після солдатської муштри в Семипалатинську [24]). Те саме визначав М. Горький у статті «Дві душі»: «...У нас, росіян, дві душі: одна від кочовика — монгола, мрійника, містика, лінюха. А поряд із цією безсилою душею (але ж носій цієї «безсилої душі» заледве не омив свої мечі в Останньому морі!!! — *О.Г.*) живе душа слов'янина, вона ... мало здатна до захисту від отрут, прищеплених їй, отруюючих її сили... У ньому (російському народі. — *О.Г.*) повинні були укріпитися начала Сходу, обезличуючі душу. Ці начала викликали розвиток жорстокости, бузувірства, містико-анархічних сект — скопецтва, хлистівства, бігунства, страннічства, і взагалі праг-

нення до «втечі від життя», а також розвиток пияцтва в жахаючих розмірах» [25]. Також творець російського Срібного віку В. Соловйов без заперечень визнавав домінантним «східний» чинник у російській ментальності, проте відверто пропонував їй вибрати між «Сходом Ксеркса» та «Сходом Христа».

Серед українських мислителів переважає наполягання на тому, що Україна — виключно представник Окциденту, а тому з'являються навіть такі завивання: «...Справжнім прокляттям України стала орієнтація на Візантію. В цьому дійсно є якийсь історичний фатум: спочатку київські князі Олег, Ігор, Святослав з параноїдальною наполегливістю намагаються поприбивати свої щити на брамі Константинополя; потім князь Володимир визнає безперечний авторитет Константинополя, переймаючи візантійську модифікацію християнства; а далі все на гурт — цезарепапізм, нещирість, розбратаність, зверхність Московщини, відібрана історія, традиції, мова, вивезені релігійні святині, викрадена назва первісної української держави Русі, поразка під Полтавою, неспроможність відстояти державу, го-

лодомори, вислання до Казахстану, в Сибір, на Далекий Схід, знущення, гвалт, розстріли... Таке враження, ніби тисячу років тому комета українства попала в фатальне бісівське гравітаційне поле і, вичерпуючи останній енергетичний потенціал, нині догорає на чужинській орбіті» [26]. А отже, слід редукувати, деактуалізувати «чужий», «візантійський менталітет» [27].

Так, «безперечно, Україна була окраїною Європи, межею проти іншого, неєвропейського світу. Як Іспанія на Заході, так Україна на Сході Європи боронила останні bastioni європейського духу... Але, борючись, вона жила європейським життям, ... завжди європейським розвитком. В українців було європейське наставлення, а це рішає... Україна — частина духовна Європи, ... і тут нема чого європеїзувати: треба тільки підтримувати її вічний європейський дух. Органічний шлях українського розвитку європейський» [28]. Те ж саме твердження присутнє у працях Ю. Липи [29], В. Янева [30]. Дослідник М. Сосновський генетичні витоки позиції «окцидентофілії» в українських мислителів вбачає саме у Мих. Драгоманова [31].

Головний акцент у визначенні сутності української ментальності ставиться на геополітичній «межовості» («мезо-») самої України, її «ПРОМІЖНОСТІ» (латин. *perineum*, грец. *perinaeon*), але з причин «остійського» становища щодо *Rex Romania et Germania* домінантою розглядається «Схід» — «Дике Поле», *Ukraina, óv-kraívó* (старогрецьке) «не-оброблена (земля)», «цілинні землі» (*agri deserti*), степ: «... Тут можна ... звернутися до американської аналогії... Людина пограниччя — піонер і ковбой — стала в багатьох відношеннях репрезентативним американцем. Звичаї й установки, що виникли в умовах пограниччя, забарвили собою весь американський побут, не виключаючи землі ... східного побережжя... Українською людиною пограниччя був козак, що в 16-17 сторіччях став репрезентативним типом свого народу... Військова організація пограниччя поширилася на розлогі простори» [32]. На «границі двох світів» (за В. Яневим) породжуються межові ситуації (*Grenzsituation*) — життя перебуває під постійною загрозою, є непевним, проблематичним: «...Постійна загроза смерті, випадковість, терпіння в житті

українця вели до вироблення двох типів реакцій: авантюрно-козацького та потаємного існування. В ідеальному продовженні авантюрно-козацький тип вів до виникнення ентузіастичного компонента, а притаманне існування супроводжувалося «відступом у себе», «звуженням контактів зі світом»...» [33]. Відбувається «представлення» буття з нижчої форми «біотичного», тваринно-природного існування на його вищу, «екзистенціальну форму», де вісью ставлення до життя стає «трансценденція» — ідея чи ідеал [34]. «...Тоді, — пише В. Янев, — різниця між простим «буттям» і справжнім «існуванням» обрисовується гостро, людина хоче знайти у своїм бутті глибше відношення до трансценденції... При цій формі вісью відношення життя стає не воно саме, не турбота про життя, але щось вище за нього, якась «трансценденція», якась ідея чи ідеал, що переступає й перевищує границі життя» [35]. Або: «... шукали ми істини у потойбічній, у трансценденції, находячи її відблиск у Божій всюдиприсутності, наявним віддзеркаленням якої була розкішна українська природа» [36].

Український філософ Д. Чижевський, проте, розглядав «крейсування між різними берегами духу» не тільки в географічному аспекті (степ — ліс), але й у культурно-історичному: від християнства з його «еллінізмом» до Відродження та бароко. Як на нас, то дискусійною видається позиція, за якою саме цей факт став причиною породження на українському ґрунті розквіту пластичного мистецтва, «декоративности», яка «...цінить більше широкий жест, ніж глибокий зміст, більше розмах і кількість, ніж внутрішню якість, більше вираз, форми вияву змісту, ніж зміст самий, одним словом — цінить більше «здаватися», ніж «бути»...» [37]. Думається, що цей «орнаментально-декоративний синдром» має глибші (та давніші) причини. Адже ментальність будь-якого етносу сягає своїм корінням доісторичности, а тому вона (ментальність) — «... не щось «невловиме», — це те, що виникло ще за часів, коли і сам розум із своїм бажанням ієрархічно пояснити навколишній світ ще «дрімав». Ментальність як глибинний рівень психіки раз у раз підсвідомо «виявляється» у кожному з нас» [38].

Сучасник Д. Чижевського Д. Донцов навпаки «межовість» українців занурював у глибинну ситуацію всього людства: «...Війна між націями вічна. Війна є вічна. Історія це підтверджує... Війна — це боротьба націй за їх посідання» [39]. Тобто цілком за Гераклітом: «...Війна (Полемос) — батько всіх, цар всіх: одних вона оголошує богами, інших — людьми, одних творить рабами, інших — вільними» (29-й фрагмент антології Дільса-Кранца). Згідно з Д. Донцовим, саме носіями «ментальности воїна» є представники нордійської (північної) раси, що виступає чи то цементуючим ядром, чи то головним ферментом для українців — представників інших рас, як-от медитеранської (середньоземноморської), ядранської (динарської), ляпоноїдної (східної; в «суміші» з нордійською, начебто дала східноєвропейський расовий тип), арменоїдної: «...Україна ... складається з трьох головних нашарувань: людности трипільської культури з головним арменоїдним складником, сакійської — з нордійсько-середземноморським і слов'янської — з нордійсько-арменоїдним складником» [40].

РАСОВІ ТИПИ

Ядранський і східноєвропейський ясний і темний

Ядранський з домішкою арменоїдного

Ядранський, середземноморський, темний східноєвропейський

Нордійський із домішкою ядранського

ТЕРИТОРІЇ ЇХНЬОГО ПОШИРЕННЯ

Харківщина, півд.-зах. та півн.-сх. Галичина, Лемківщина, півн. Бойківщина

Гуцульщина, півн. Поділля, зах. Бойківщина, Херсонщина й Одещина

Чернігівщина, півд. Поділля, півн.-сх. Полтавщина, півд. Вороніжчина, сер. Галичина, сер. Бойківщина, центральна і південна Київщина, Дніпропетровщина.

Півн. Київщина, Волинь, Кубань

Ще М. Костомаров говорив, що витoki історичних колізій (в тому числі і війн) народів (культур, цивілізацій) беруть початок у етнічній ментальності — «...одвічній психіці людей, в духовному складі, його прийомах або складі розуму, напрямі волі, погляді на життя духовне і громадське, всьому, що створює вдачу і характер народу — цих потаємних причинах його особливості» [41]. А та чи інша «домінанта» психічного складу, начебто, на думку Д. Пісарєва, залежить від того, яке харчування цього етносу: «... різноманітність їжі, що веде за собою різноманітність складових крові, служить основою різнобічності розуму та гармонійної рівноваги між різнорідними силами та прагненнями характеру» [42]. Це дало навіть підстави українським етнологам В. Щербаківському та Ю. Кочержинському сформулювати концепцію про етногенез українців від первісних «плодоїдів», на відміну від решти «твариноїдів», апотеозом котрих вони виставляють росіян...

Існує версія, що не останню роль у творенні української ментальності відіграло радіаційне (геогенне та космогенне) опромінення: «... Зростанню

енергетичної потуги українців сприяли й інтенсивні висліди геомагнетної та іншої геофізичної енергії, що спостерігається на наших теренах, надто в місцях геологічних розломів Карпатських і Кримських гір, Українського кристалічного щита, що перерізує Україну, Київських гір тощо. На острові Хортиці є глибокий тектонічний розлом земної кори. Із нього йде такий ураганний смерч земної енергії, що рівний йому на Земній кулі є лише в одному місці — десь в Центральній Америці» [43]. Більш детально цю концепцію розробляють вчені-геофізики Фурдуй і Швайдак.

«... Український терен, — пишуть автори «Історії філософії» А. Бичко, І. Бичко, В. Табачковський, — унікальне місце на європейському континенті. Ще за доби неоліту ... в результаті з'єднання Чорного моря (до цього воно було озером) з Середземним і пов'язаного з цим зниження загального рівня вод тут надзвичайно інтенсифікувалися процеси формування гумусу. Внаслідок цього ... сформувалися ґрунти, що були «результатом щасливого і дуже складного комплексу цілого ряду фізичних передумов». Заслуговує на увагу, що ніде на пла-

неті навіть за мільйон років не виникло чогось подібного. Землі Наддністрянщини та Наддніпрянщини — єдине у світі місце, де чорноземна смуга сягає 500 км завширшки» [44]. Руська рівнина колись становила собою дно Тіфії (Тетіс) — третинного моря, а протягом четвертинного періоду її вкрили осади радіоактивного льосу (вид глинистого ґрунту), що їх приносили вітри зі східної Азії (аналогічно було забезпечене багатство ґрунтів Північно-Східного Китаю): «... З літаючими пісками та пилом, — пише німецько-американський евразіолог К.Г. Менгес, — частинки кремнію долали відносно недовгий шлях і відклалися піском на розлогих рівнинах Внутрішньої Монголії, Східного Туркестану (Такла-Маканської пустелі), та легші речовини розносилися всією Евразійською рівниною, потрапляючи навіть углиб Європи, де, осідаючи, вони утворювали не тільки льосові райони Месопотамії, Анатолії та Угорської пустині (рівнини), та також Західної Німеччини й Іль-де-Франса. Льос жовтого кольору, та в місцях, де гниють багаті рослинності триволо довгий час, льос темнів, ставав чорним. Це чорнозем — чорні ґрунти

західної та північно-західної частини Чорноморсько-Каспійських степів, теперішньої України, та північної частини степів Західного Сибіру та Північного Казахстану. Це найбільш родючі з відомих ґрунтів. Присутність чорнозему вказує, що там, де тепер тільки трав'янисті степи, колись були розлогі ліси. Чорнозем забезпечує при обробці орні землі найвищою природною родючістю... Західну частину Евразійської рівнини зазвичай розглядають як прабатьківщину індоевропейських народів. Осілі землеробські племена ... займали крайній південний захід рівнини — приблизно територію сучасної Західної України, включаючи Київ, і Карпати, і навіть землі на захід від Карпат ... на Середньодунайській низині; ті ж, хто віддавав перевагу кочівництву, кочували на сході рівнини, тобто Чорноморсько-Каспійським степом, можливо, що й Туранською рівниною. Слід думати, що ці ... протоіндоевропейці ... являли собою щось схоже на ядрові групи, які говорили різними, але близькородізненими діалектами. З плином часу ці індоевропейські групи приходили й відходили... Слова, що були спільні для всіх ядрових груп, являють

собою ... деякі землеробські назви, назви домашніх тварин, терміни споріднености, позначення народження і смерті, дня та ночі, небес, сонця, зір і місяця, числівники до сотні, всі особові й інші займенники, позначення процесів їжі, пиття, несення, знання, бачення тощо, тобто це певні важливі й основні терміни... Балтослов'яни залишились у східній частині первісної батьківщини осілих індоєвропейців і, напевно, дещо поширилися, коли район після відходу багатьох інших індоєвропейців став вільнішим... У той час ... балтослов'яни залишились переважно на тій території, де жили завжди..., маючи безпосередніми сусідами уральські та самські народи... далеко від середземноморської цивілізації... Можна, напевно, говорити про *більшу «чистоту» індоєвропейської природи у балтослов'ян* (курсив наш. — О.Г.)» [45].

Так, корені української ментальности сягають часів «загальнослов'янщини», коли праслов'яни мешкали в особливому регіоні (*locus internus*) — Венедії — на стику Птолемеєвих Германії та Сарматії, де схрещувались культурні впливи Заходу і Сходу, тобто, за В. Корольюком, на теренах лісосте-

пової та лісової зони Європи від Балтики до Карпат і Дніпра, Дону та навіть Азовського моря [46]. Відомий педагог К. Ушинський писав: «... Слов'янин у його первісній формі ... був корінним мешканцем малоросійської рівнини... А тут... він жив, не змінюючи дідівського звичаю... Світлий малоросійський ландшафт, з нескінченним, ніколи не затьмарюваним краєвидом, із цілим морем пишного колосся, з прозорою, тихою річкою, і все це зігріте жарким, але ніколи не пекучим, промінням сонця, перейняте якимось світлим супокоєм, — ось тип малоросійської рівнини. Цей ландшафт, дещо одноманітний і нудний, відбиває в собі, як у дзеркалі, всю душу первісного слов'янина... На кожній точці рівнини його обіймає один і той сам горизонт, на кожній точці душа його буде виповнена одними й тими самим почуттями. Він любить жити широко, як широкий його небокрай... Прагнення до розширення, обумовлюване, таким чином, самою місцевістю, змушувало слов'ян розселятися в усі сторони; і скрізь вони намагались, якщо це тільки можливо, перенести з собою і свою улюблену вітчизну» [47]. Без сумніву, погоджуємося з О. фон

Кульчицьким, що «така» земля, як український ландшафт, не може не впливати на підсвідомі структури психіки тих, хто на ній живе і працює [48].

Українська культуролог С. Андрусів констатує: «...Дитинство українського етносу, мабуть, було «раєм» у цьому райському куточку землі. Може, тому, непристосовані до суворих, жорстоких взаємин «дорослих» народів (війни, насильство, агресія, підступність тощо), ми й мали таку невдячну історію. Звідси постійна українська ... *емотивність вдачі..., а також ліризм, поетичність світосприймання і вислову, а разом з тим квієтизм, те від дійсності соціальна пасивність, байдужість*» [49].

Також є твердження про те, що «... рай Шелленської доби (Шелльської доби раннього палеоліту, 3 млн. — 150 тис. рр. тому. — О.Г.) міг бути не в Єгипті чи в багністій Мезопотамії, а на землях України, де був рівний та урожайний степ, чисті річкові води рік, маси диких звірів і чудове підсоння (стоянки первісних людей в Україні — Королеве і Рокосове на Закарпатті, Лука-Врублевецька в Подністров'ї, Лабушине на Одещині, Амвросіївка на Донбасі, 15 пам'яток у Криму. — О.Г.). *Це була, з вели-*

кою правдоподібністю, колыска людства й культури» [50]. Проте І. Каганець (Миро Продум) іде ще далі вглиб: «... значний масив українських земель (приблизно Вінниччина і Житомирщина) з часу появи на земній кулі перших наземних рослин та перших тварин (Силурійський період) ні разу не був затоплюваний водами морів чи океанів. Це означає, що упродовж сотень мільйонів років тут зберігався і нагромаджувався родючий ґрунт та послідовно розвивався найбагатший у світі генетичний фонд. Це означає, що упродовж усієї історії нашої планети ця земля відігравала роль недоторканої генетичної скарбниці, ... велетенського природного «Ноева ковчега», де формувалась і звідки розселялась по новоутвореній суші флора і фауна, а разом з ними і людність. Це означає, що *саме терен України є ... містичним місцем планети* (курсив наш. — О.Г.)» [51]. Цікаво, що, по-перше, назва Поділля зберегла відгук про давню арійську Паталу (від *partala* — «покрова», «дах») — райське царство богів-асурів зі столицею Бхогаваті (тобто на ріці Буг), у якому — палац царя Васуки (не плутати з буддійською Поталою), а по-друге, ана-

логічно беззмінним у геологічному сенсі з часів Юрського періоду є ландшафт Австралійського континенту.

У поета Б. Кравціва є сонет «Вирій»:

Іран, чи Індія, чи Україна ?
Зринають назви, як блудні вогні.
Але ж була колись така країна,
Звідкіль ми вийшли. В сизій давнині

Цвіла вона далека, тепла й пишна
За обрієм казкових семи гір —
І боєм рвалася в той світлий мир
Племен довкільних молодість навтишна.

І досі іриця, столітня діва,
Пісень співає про далінь незриму.
Про Райгород багатий, вирій, рай,

Що в тьмі віків нам сниться повен дива...
Туди злітають ластівки над зиму
І серце, тугою налите вкрай.

Як би іронічно не ставитися до цих поглядів, не слід забувати того факту, що Україна була передльодовиковою зоною: мешкаючи біля льодовиків, наші пращури не могли не звернути увагу на бурхливий розквіт життя біля крайки танучого льоду, буйну рослинність альпійських лук, надзвичайну медоносність північних трав, цілющі властивості води гірських ручаїв, бо структура талої води значно «якісніша» від звичайної. Зрештою, як писав етнолог Л. Гумільов: «... з танучого льодовика стікали струмки чистої води, які зрошували степи, що підступали до льодовика, наповнювали западини, перетворюючи їх на озера, і створювали той благодатний клімат, у якому квітнула культура ... палеоліту» [52]. «...Тут справді були ідеальні умови для фізичного й духовного розвою аборигенів. Тут не було пекельної, що розманіжує тіло й мозок, спеки тропіків. Тут не було й крижаної задубілості Півночі... Тож бо й утучнився такий потужний чорнозем, що його тут, на крихітному клаптику планети, зібралося 20% від усіх світових запасів за площею і 30% — за масою. Тут був погідний, лагідний клімат, казкові природні багатства» [53].

Саме тут ми: «... першими на планеті сконсолідувалися в народ, створили першу в світі цивілізацію, першу державу і багато чого ще першого. Водночас ми продемонстрували надзвичайну етнічну живучість, рекордну тяглість свого історичного буття» [54].

Предки уявляли землю у формі кола (*orbis terrarum, heimskringla*), а в його центрі вони розташовували себе, свій рід (плем'я), свою територію, країну, огорожену з усіх боків водами, лісами та горами. Саме коло було символом, ідеограмою самообмеження себе у своїй обмеженості й самотності. Воно було світлим і приємним, протиставлялося чужому та сумнівному оточенню. Етнологія цей феномен визначає як «коло трайбаліста» (від англ. *tribe* «плем'я», «клан», «компанія»; пор. з церковнослов. «требище» — «приятельство»). Коло обмежує внутрішній конечний простір, але коловий рух, який утворює цей простір, потенційно безкінечний. Повніше втілення ідея кола знаходить у часовому плані (хронотопі) — циклічній концепції часу. Добовий та річний колообіг сонця поєднав циклічність часу з циклічністю простору,

що, на думку В. Топорова та М. Мейлаха, знайшло відображення у структурі мегалітичних споруд, пов'язаних із астрономічними розрахунками часу і т.зв. «колових» календарів, в ієрогліфічних або інших символічних способах відліку — позначення часу через фігуру кола, тобто в уявленні регулярного повторення подій, що відображаються у ритуальній практиці «початкових часів» першотворення та «райського» існування першолюдства [55].

У багатьох традиціях «космос» уявляється кулею (графічно — коло; дв.-єгипет *niwḥ*) чи її опремеченими варіантами (яйце, диск, черепаха, кит), оточеними неорганізованим хаосом (дв.-євр. *tēhōm*). Видимий світ (земля) уявляється коловим сегментом і схематично — у формі кургану. Над ним — небо, а під ним — потойбіччя. Можливо, саме з появою цього уявлення і виникла назва «Україна» від санскритського *ukhraiīa* «пагорб», «курган» [56] (той самий індоевропейський корінь — у старогрецькому слові *akros* «верхній, крайній», від якого походить назва Акрополь), тобто «земля священних пагорбів — могил» (право на них не могло бути порушене навіть відчуженням землі; т.зв. «ода-

літет»), бо риси осіб переносилися на землю, і вона теж вважалася благородною, вільною: поховані в ній воїни, чії заслуги були головними в ієрархічній шкалі заслуг, «впливали», «допомагали» живим (надсилали родючість, примножували сили захисту).

Деякі дослідники вважають «яйце-райце» символом цього «втраченого раю» слов'янства, «Саду-Царства», «сконденсованого простору та сконденсованого багатства» [57], що дійшло саме з часів раннього палеоліту [58]. Українське «писане яйце» (писанка) тим самим є «іконою», «вікном» у цей «втрачений рай», «ВІДЧУЖЕНИЙ ТОПОС» [59], протилежний цьогосвітньому (цисцендентному) «ТОПОСОВІ ВІДЧУЖЕННЯ»,

«...призабута Україна:
Минувшини далекий рай
Чи предків золота перлина»
(Олесь Ольсич-Гордон).

У писанці («яйці-райці») образотворчо, аналогічно до того, як пояснено щодо замовлянь, «... вирікається сакральний прообраз світу та прапоезія, яка зберігає в мисленні силу істини буття. Прообраз світу існує тут в первісній єдності надлюдсь-

кого й людського, живого і неживого... З огляду на цю цілісність можна стверджувати, що принцип всеєдності (єдності людини з усіма живими і неживими предметами світу), який становить внутрішнє ядро замовлянь..., міг існувати тільки в контексті ширшого світогляду всеперевтілення, переходу однієї істоти після своєї смерті в іншу як у свою нову іпостась... Таємниця всеєдності і всеперетворення ... може бути розкрита тільки через ... слово ... Слово надавало сакральності реальним речам, діям і явищам» [60]. Слово, мова — це не абстракції, а чуттєво-образний спосіб вираження, поряд із образотворчим мистецтвом і символізмом. У цьому сенсі вважаємо, на противагу позиції М. Розумного [61], що українська ідея зародилася спершу у сфері конкретно-чуттєвих уявлень, а вже потім постала як «атомарне абстрактне уявлення», тобто українська ідея виросла не з атому до універсуму, а навпаки — універсум стискався до сингулярної точки — «атома серця» (метафора Олександра Олеся), і ця конкретно-чуттєва українська ідея, за Д. Донцовим, складається «... з ясно сформульованої мети, з образу ідеалу, до якого

стремить національна воля, з самої волі і з чуттєвої сторони, з національного «еросу», «емотивности»...» [62]. Ідея, говорить французький психолог Г. Ле Бон (Лебон), захоплює розум деяких людей, перетворюється на цілісний організм і стає матеріальною силою, стає таким собі чи то Тезеєм, чи то Мінотавром «лінгварного лабіринту»: «...Ідеї — головний фактор еволюції будь-якої цивілізації» [63].

Поряд із писаним «яйцем-райцем» існує ще й інша «ікона» «втраченого раю», яку український письменник В. Цибулько назвав «золоті яйця великих етносів» [64], тобто цією «іконою духовного суспільства» (за Дж. Грабовичем) [65] є, як визначає український культуролог В. Єшкілев, «початкові священні Знаки національного буття» [66], священні символи-інсигнії: «... Символ — це зовнішній знак для уявлень, емоцій і ідей, що не дадуться виразити інакше у слові. Символ є, отже, якістю, вищою від слова. Символ висказує все те, що міститься в цілій системі ідей, а рівночасно щось більше, щось, що в даній системі ідей не дасться висказати ні словом, ні в жоден інший спосіб.

Думаючи про символ, чи викликаючи його в нашій свідомості, чи теж у магічній дії, ми немов «одним словом» заторкуємо увесь комплекс з усією його ідейно-моральною висотою і глибиною. Через цю свою властивість символ стається святістю для його визнавців... Тому старинні віщуни знайшли символ. Вартість вищу за саме слово. Слово слів. Слово — ідею, що дає початок цілим системам людської думки...» [67]. Наприклад, «... тризуб є символ первісної релігії, радше сказати, перевтіленої символічної найпростішої ікони (! — *О.Г.*), найглибше обміркованої, по-філософськи узагальненої релігії наших предків з найдавніших часів зародження людської цивілізації. Якраз тому Україна вшановує тризуб ... як самотній знак національної приналежності..., як один-єдиний оригінальний і найсуттєвіший графічний знак — *національний герб*» [68]. Деякі «знаки національного буття» виступають у формі «Книги з великої літери», «Абсолютної Книги», породжуючи той чи інший тип культури («Тора», «Коран», «Ши Цзін» і «Да Сюе», «Вульгата» св. Ієроніма, Біблія у перекладі Лютера або короля Якова, а також т.зв. «квазі-

Книги», як от Конституція США або «Капітал» К. Маркса. Останній, наприклад, одразу ж після виходу в світ першого тому резолюцією Першого Інтернаціоналу був проголошений «Біблією робітничого класу»).

Щодо теренів Руси (України, Білорусі та Московії) знаменним вважається, згідно з твердженням культуролога В. Єшкілева, відсутність на даний момент «Книги»: східні слов'яни освоювали територію, на якій Традиція (площина мешкання відпочаткових Знаків національного буття) ще перебувала у стані язичницької не-імперської протоплазми [69]. Як зазначив свого часу російський філософ В. Соловйов, християнство зовсім не витіснило язичництва: найдавніші вірування, виражаючи одвічні людські запити, ввійшли у плоть середньовічної культури, і цей заміс різних культурних установок забезпечив своєрідність середньовіччя Київської Руси [70] та подальші шляхи духовно-культурної еволюції етносів Руської ойкумени. В Україні принаймні були спроби реалізувати «Книгу національного буття». В ХІХ ст. — це «Книга буття українського народу» М. Костома-

рова, а наприкінці ХХ ст. «...Роман «Я, Богдан» ... задумано ... як Книгу мого народу» [71]. Також є спроба подати славнозвісну «Велесову книгу» як «книгу буття українського народу V-IX ст.» (Доповідь В. Яценка на конференції з проблем трипільської культури в Інституті філософії НАНУ, 22 грудня 1993 р.). Без сумніву, спробою подати як історіософську Книгу буття України була поема Т. Шевченка «Великий льох», а у ХХ ст. її роль став виконувати «Кобзар» як весь його поетичний доробок.

В Україні функцію відсутньої «Книги національного буття» виконувала «свята скрижаль» — пісня: «...річ очевидна, — констатував ще І. Франко, — що кожна національна група, в якій пробуджується свідомість, прагне не лише мати таку скрижаль, але прагне її мати в цілковитій чистоті і недоторкості... Народна пісня з святої скрижалі сама стає зброєю, якою орудують *pro* і *contra*» [72]. І далі: «... Народний поет, творячи якусь нову пісню, користується змістом і формою тих, які він вже застав. Що ж то за зміст і форма? Докладно сформульоване, це питання приводить нас до самих

початків усякої поезії, до тієї «праісторії» поетичного і взагалі мистецького розвитку, в якій з одного джерела впливали і первісні релігії, і обряди, і пісні» [73]. М. Шлемкевич визначав: «...З морської піни вродилася грецька Афродіта. З морського прибою почувань («таласократичний архетип!» — *О.Г.*) народилася українська краса — пісня. Пісенна ліричність — це приблизне окреслення такої душевності» [74]. Те саме писав Ю. Вассиян: «... з душевного підложжя з безумовною абсолютною перевагою почуття виросла буйно розкішна квітка української пісні, якою жив, відчував і думав нарід упродовж століть свого неісторичного існування» [75]. В. Ілля визначив пісню як «акциденцію субстанції (світла)», а саме: «...Співаючи, народ — орач таким світлом сповивав свою душу, що в його духовнім небі хмари ріллею слалися йому в ноги» [76]. Так М. Шлемкевич писав: «... наше мрійництво не є імажинарним мрійництвом, але є мрійництвом серця, емоційним мрійництвом. Українські Пер Гюнти топляться в настроєво-почувальному морі, в його безмежності, і знаходять себе не в сагах, але в найкращому виразі тієї емоціонально-настроє-

вої сфери — в ліричній пісні... Ось протоплязма нашої душі, її праматерія... *Найбільша духовна революція України, її християнізація* (курсив наш. — *О.Г.*), відбулася під впливом співу» [77]. Саме цю народну «святую скрижаль» підніс на нову висоту Т. Шевченко: «...Шевченко як поет, — писав М. Костомаров, — це був сам народ, що продовжував свою поетичну творчість. Пісня Шевченка була сама по собі народна пісня, тільки нова, — така пісня, яку міг би заспівати тепер цілий народ... З цього боку, Шевченко був обранцем народу в прямому значенні цього слова; народ начебто вибрав його співати замість себе» [78]. Образи Великого Кобзаря з другої половини ХІХ ст. витісняють зі стін селянських українських хат образи козака Мамая з кобзою.

У. Самчук у трилогії «Ост» («Морозів хутір», 1948) визначив: «... Помиляєтеся ви всі трагічно і беззастережно, коли думаєте, що наша справа керована такими ось паперовими знаками. Наші люди ... гнані одним і тим самим чортом, яким свого часу були гнані люди Святослава Завойовника, Володири Святого чи Ярослава Мудрого. Ви думаєте,

що даремно воскрес тризуб Володимира або ідея відновити в Києві великий стіл нашого державного первопочатку?.. Помиляєтеся всі, що так думаєте, бо природа, в якій суджено нам жити, диктує нам свої закони і ми є тільки її сліпими виконавцями... Заперечити нас нема змоги. Ми в пульсі і ритмі землі, в її космічному круговороті, і вигнати нас звідти нема поки що сили. Ми будемо, і тільки тоді, як ми саме будемо, почнеться нова ера культурного завершення цього моста між Європою та Азією» [79].

У Росії, зазначає В. Єшкілев, Біблія християнства не стала Книгою Росії, а саме християнство набуло у найкращих своїх проявах некнижної форми (старецтво, проповіді преп. Паїсія Величковського, Серафима Саровського, Ігнатія Брянчанінова), бо з реформою 1666 р., проведеною патріархом Никоном, т.зв. «дрєвлєправославна» Біблія, що увійшла у ментальність московитів, була замінена на новий, формалізований переклад з грецької, з яким російська імперська духовність так і не зрослася. Отже, робить висновок герменевт, Книга Нації як ядро самосвідомости та самовизначення

Росії відсутня, а Росія визначається як «ментальний простір, зумовлений Безкнижжям» (точніше — «без-Книжжям»), а її розвиток — це «пошук своєї Істинної Книги національного буття», «Незнайденої Книги, котрої ще не було». Що саме у цьому пошуку полягає есхатологічність російського буттєвого духу, який має надривний «комплекс очікування» на межі душевного зриву. Цей зрив відбувся у листопаді 1917 р., коли комуністи запропонували Росії свій варіант «Істинної Книги»... Але, як резюмує В. Єшкілев, однаково безрезультатними є як самозадоволене замилювання винятковістю Безкнижжя Росії, так і усвідомлення неповноцінності, бо ці дві позиції створюють ілюзію межі, вичерпаності там, де логіка життя вимагає пошуку та розвитку.

Причину «без-Книжжя» Росії ми вбачаємо в тому, що успадкована від *«загальнослов'янщини»* архетипна форма *«Раю-Саду-Царства»* породила політичний московський архетип *«Странствующего Царства»*: «...Русь же котиться: її царство — далеч і шир, горизонталь» [80], яка, до речі, як «дорога-горизонталь» є системою посе-

редництва, зокрема між живими та мертвими, котру реалізує жрець — «господар дороги душ», що поєднує схід із заходом [81]. Про це саме писав М. Бердяєв: «...У долі Росії величезне значення мали фактори географічні,... її неозорі простори... російський народ примушений був до утворення величезної держави... Сходо-Захід..., але нелегко давались організація цих просторів (з одного центру. — О.Г.)..., підтримання й охорона порядку в ній... Російська душа прибита розлогістю, вона не бачить меж, і ця безмежність не звільняє, а уярмлює... Російські лінощі, безтурботність, брак ініціативи, слабо розвинуте почуття відповідальности з цим пов'язані» [82]. На кожному новому етапі політичної історії Росія «зрікається старого світу» і «спустошує національні пантеони» [83], «преображається» (за С. Франком, В. Ерном, Е. Трубецьким, Б. Вишеславцевим, А. Лосєвим). Російська дослідниця І. Яковенко пише: «...Архаїчний субстрат російської ментальности наділяв релігійну культуру патосом неприйняття держави та цивілізації. Світозреченська традиція — тільки форма осмислення та обґрунтування цього неприйняття» [84].

Одним із матеріальних виразників цієї традиції стала «слободизація» Росії: «слобідське» неодмінно означає тимчасове, в будь-який момент готове до вигнання, знесення і переміщення, те, що облаштовується будь-як, аби день прожити, принципово чуже і навіть вороже будь-якому відтінку стабільности, спадковости, укорінености [85]. Тобто, як на нас, Росія досі перебуває в полоні т.зв. «*схеми мітологічного універсуму*» (термін О. Шоркіна), який не стільки створений, але «... перманентно твориться: його буття визначає постійно діюча у порубіжній ситуації генетичного контакту хаосу та ойкумени позиція руйнування-творення..., а пріоритети... шокуюче співпадають з наведеними Е. Фроммом ознаками некрофільної орієнтації» [86]. Власне, як наслідок «*пост-мітологічної схеми універсуму*» з його елементом «архе» в українців навпаки основним архетипом стає «*особливе місце*» (*lokus atoenus*), «*НАШ периметр простору*» (*Україна*), в якому відчувається у своїй приватності єдність цілого (наприклад, міжетнічне «ми — козаки»), а загалом — своя приватність (неповторні «я» — спершу як русич, литвин, басараб,

черкес, абазин, татарин та ін., потім — як наділений певною характерною ознакою, що відображає «сміхованське» прізвисько). Знаменним уже видається те, що в рік зруйнування Запорозької Січі (1775) на іншому кінці європейського цивілізаційного простору народжується держава — США — на цій самій ідеї співіснування («братолюбія», «філадельфії») егоцентричних «я» в рамцях досконалого Закону (Конституції), що поважає егоїзм і обмежує свободу тільки в крайніх випадках його загрози егоїзму рівноправних «я» та корпоративно-державному.

Україна «виокремлена» («украяна») від решти: «... «Кадош» означає (на івриті. — *О.Г.*) «святе» й «відняте», «відокремлене». «Кадеш, кадеш, кадеш» — лунає в Ісайї. Свят, свят, свят наш Господь. Він святий у просторі — отже, відокремлений від простору, святий у часі — отже, відокремлений від часу. Святий — означає відокремлювати, і навпаки, все відокремлене — святе» [87]. Україна — це своєрідний медіум між людиною та універсумом, що дозволяє «встановити стосунки» з космосом та Всевишнім. Ось як це описує Ф. Достоєвський (по-

даємо мовою оригіналу): «...Белые башни и золотые главы собора сверкали в яхонтовом небе... Тишина земная как бы сливалась с небесною, тайна земная соприкасалась со звездною... Какая-то как бы идея воцарялась в уме его — и уже на всю жизнь и на веки веков. Пал он на землю слабым юношей, а встал твердым на всю жизнь бойцом и сознал и почувствовал это вдруг, в ту же минуту своего восторга. И никогда, никогда не мог забыть Алеша во всю жизнь свою потом этой минуты. «Кто-то посетил мою душу в тот час», — говорил он потом с твердой верой в слова свои...» («Брати Карамазови»).

Україна — це простір, де, як висловився М. Еліаде, релігійна людина реалізує своє бажання «жити усвященному» — тобто бути «...в об'єктивній реальності, не дати паралізувати себе безкінечною відносністю суб'єктивних досвідів, жити в реальності, в дійсному, а не ілюзорному світі» [88]. Людина в Україні реалізує себе не просто як «Людина Просторова», тобто сформована та зумовлена специфічною якістю простору — рельєфом, ландшафтом, як це бачиться А. Дугіну [89], а

як людина *«сакрального простору»*, *«священного кола»*, *«центру світу»*, *Акрополю*, де зустрічаються Небо і Земля, де в людині здійснюється ця зустріч, через неї проходить доторк усіх світів і всіх зв'язків — минулого, сучасного та майбутнього.

1. Бжезинський З. Вирішальна роль України на пострадянському просторі / З англ. // Політика і час. — 1997. — № 9. — С. 24-28; див. також: Пайфер С., Паскуаль К. Заявка України на вирішальне місце в історії / З англ. // Універсум. — 2002. — № 1-2. — С. 4-12; Тедстрем Д. Порятунк Евразії / З англ. // Самостійна Україна. — 2001. — № 10, 9-26 березня. — С. 4
2. Новини НАТО. — 2001. — Осінь. — С. 6.
3. Ларуш Л.Х. Стратегія Вернадського // Завтра. — Москва, 2002. — № 1 (424). — С. 6.
4. Дугин А.Г. Основы геополитики: Геополитическое будущее России. — М.: Арктогея, 1997. — С. 377, 379; Див. також: Кір'янов П.О., Лускалова К.Є., Литвиненко В.І. Україна в російських геополітичних концепціях // Стратегічна панорама. — 1998. — № 3-4. — С. 51-59.
5. Цит. за: Кононенко П.П. Українознавство. — К.: Заповіт, 1994. — С. 57.

6. Данилевский Н.Я. Россия и Европа / Сост., послесл., коммент. С.А. Вайгачева. — М.: Книга, 1991. — С. 335.
7. Кримський С.Б. Архетип української культури / Вісник НАНУ. — 1998. — № 7-8. — С. 75; заг. — С. 74-87.
8. Лосский Н.О. История русской философии. — М.: Высш. шк., 1991. — С. 519.
9. Жидкова О.О. Особливості синергетичного світорозуміння у ставленні сучасної концепції розвитку / Вісник Київ. нац. Ун-ту. — 2001. — Вип. 35. Філософія. Політологія. — С. 23.
10. Уайтхед А.Н. — С. 684.
11. Костєв В.М. Некласичне неоєвразійство на порозі нового тисячоліття // Вісник Київ. нац. ун-ту. Філософія. Політологія. — К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2001. — Вип. 36. — С. 63-64; див. також: Від «третього шляху» до «євразійських пріоритетів» (Від редакції) // Політична думка. — 1995. — № 2-3. — С. 71-73; Скуратівський В.Л. Євразійський синдром // Політична думка. — 1995. — № 2-3. — С. 81-83.
12. Herders Werke: In 5 Bd. — Berlin; Weimar, 1969. — Bd. 1. — S. 135.
13. Гердер Й.Г. Мова і національна індивідуальність

// Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000. — С. 39.

14. Цит. за: Бродский Р.М., Красивский О.Я. Истинное лицо сионизма. — Львов: Каменяр, 1983. — С.6.

15. Донцов Д. Націоналізм. — Лондон — Торонто: Укр. Видавнич. Спілка; Ліга визволення України, 1966. — С. 306.

16. Цит. за: Спивак М.Л. «Ужин со Штейнером...» (Письмо Андрея Белого Михаилу Сизову) // Известия Рос. АН. Серия литературы и языка. — 2000. — Т. 59, № 1. — С. 53.

17. Фіхте Й.Г. Що таке народ у вищому розумінні цього слова і що таке любов до батьківщини // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000. — С. 49.

18. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея? // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000. — С. 593, 594.

19. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. — Прага, 1931. — С. 96; Цит. за: Москалець В.П. Психологічні засади виховання національної самосвідомості // Ідея національного виховання в українській психолого-педагогічній науці XIX-XX ст.: Збірник статей і доповідей Всеукраїнської науково-

практичної конференції / Відп.ред. З.І. Нагачевська. — Коломия: Вік, 1997. — С.283.

20. Ренан Е. Що таке нація ? / З франц. // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000. — С. 119.

21. Феномен нації. — С. 60.

22. Цит. за: Кримський С.Б. Дмитро Чижевський про національне визначення історико-філософського процесу в Україні // Філософська думка. — 1998. — № 3. — С. 104.

23. Цит. за: Лосский Н.О. История русской философии. — М.: Высш. шк., 1991. — С. 69,

24. Достоевский Ф.М. Полн. собр. соч.: В 30-тт — Л., 1984. — Т. 27. — С. 32 -40.

25. Горький А.М. Две души // Летопись. — 1915. — № 1. — С. 123-135.

26. Михальченко М., Самчук З. Україна доби межичасся: Блиск та убозтво куртизанів. — К., 1998. — С. 227.

27. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). — К.: Либідь, 2001. — 334 с.

28. Крупницький Б. Основні проблеми історії України. — Мюнхен: Вид-во УВУ, 1955. — С. 167.

29. Липа Ю. Призначення України / Перед. В.Моро-
за. — Львів: Просвіта, 1992. — 270 с.

30. Янів В. Протиставлення Сходу й Заходу з психо-
логічного погляду // Визвольний шлях. — Лондон,
1953. — № 6-7; Янів В. Проблема психологічного
окциденталізму України // Визвольний шлях. —
Лондон, 1965. — № 10.

31. Сосновський М. Ідеологія «чинного націоналіз-
му» Д. Донцова // Націоналізм: Антологія / Упо-
ряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000.
— С. 441; заг. — С. 386-446.

32. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Захо-
дом // Народна творчість та етнографія. — 1996. —
№ 1. — С. 36.

33. Бійчук Г. Особливості української ментальності:
Погляди етнопсихологів // Історія в школі. — 1997.
— № 10-11. — С. 3.

34. Кульчицький О. Риси характерології українсько-
го народу // Енциклопедія українознавства: У 2-х
тт. — Мюнхен-Нью-Йорк: Молоде життя, 1949. — Т. 2.
— С. 713; Гринів О. Співвідношення християнського
і національного ідеалів української людини в дослі-
дженнях Володимира Янева // Народна творчість
та етнографія. — 2000. — № 4. — С. 119.

35. Цит. за: Москалець В.П. Психологічне обґрунту-
вання української національної школи. — Львів: Світ,
1994. — С. 71.

36. Цит. за: Дахній А.Й. Культурне відродження Ук-
раїни в контексті європейської духовної традиції (Ек-
зистенціальні мотиви в українській культурі) // Проб-
леми державності та національно-культурне відрод-
ження України / Відп. ред. В.П. Лисий. — Львів: Світ,
1993. — С. 10.

37. Чижевський Д. Нариси історії філософії на Ук-
раїні. — Нью-Йорк, 1991. — С. 18.

38. Лімборський І. Сентиментальність та сентимен-
талізм в українській культурі // Вісник АНУ. — 1994.
— № 2. — С. 39-44.

39. Донцов Д. Націоналізм. — Лондон — Торонто:
Укр. Видавнича Спілка; Ліга Визволення України, 1966.
— С. 243.

40. Цит. за: Кононенко П.П. Українознавство. — К.:
Заповіт, 1994. — С. 97.

41. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування ук-
раїнської національної школи. — Львів: Світ, 1994. —
С. 6; заг. — 120 с.

42. Цит. за: Лосский Н.О. История русской филосо-
фии. — М.: Высш. шк., 1991. — С. 89; заг. — 559 с.

43. Губко О. Прадавність української психології // Учитель. — 1998. — № 11-12. — С. 50.

44. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії. — К.: Либідь, 2001. — С. 306; заг. — 408 с.

45. Менгес К.Г. Восточные элементы в «Слове о полку Игореве» / Перев. с англ. Предисл. Р. Якобсона. Отв. ред. А.Н. Кононов. — Ленинград: Наука, Ленинград. Отд., 1979. — С. 23-24, 28-29.

46. Королюк В. У истоков славянской общности // Изучение культур славянских народов / Ред.-сост. В. Злыднев, Ю. Ритчук. — М.: Ред. «ОниС», 1987. — С. 15-16.

47. Ушинский К.Д. Сочинения: В 11 тт. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1948. — Т. 1. — С. 107-108.

48. Хрущ О. Український характер: Історико-культурні та геополітичні умови його формування // Збірник наукових праць: Філософія, соціологія, психологія. — Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. Унту, 1996. — Ч. 1. — С. 129; заг. — С. 123-140.

49. Андрусів С. Характерологія українців: Національний Космо-Психо-Логос // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали конференції «Нарід, нація, держава: Українське питання у

європейському вимірі», Львів, травень 1993 року / Гол. ред. і упоряд. А. Карась. — Мюнхен-Львів: Вид-во УВУ, 1995. — С. 134.

50. Паїк В. Корінь безсмертної України і українського народу. — Львів: Червона Калина, 1995. — С. 12-13.

51. Продум М. Нація золотих комірців: Психоінформаційна концепція України. — Тернопіль: Мандрівець, 1994. — С. 141-142.

52. Гумилев Л.Н. Тысячелетия вокруг Каспия. — М.: ТОО «Мишель и К⁰», 1993. — С. 13.

53. Губко О. Прадавність української психології // Учитель. — 1998. — № 11-12. — С. 48.

54. Там само. — С. 47.

55. Топоров В.Н., Мейлах М.В. Круг // Мифы народов мира. — М.: Сов. энциклопедия, 1988. — Т. 2. — С. 10-19.

56. Стрижак О.С. Про що розповідають географічні назви. — К.: Наук. думка, 1967. — С. 112.

57. Даниленко В. Стереотип, монотип, архетип у культурних моделях // Слово і Час. — 1994. — № 1. — С. 55-59; Дяченко М.В., Частник О.С. Простір і час у фольклорних світах: Пам'ять генерацій // Філософська думка. — 1999. — № 1-2. — С. 78; заг. — С. 64-79.

58. Паїк В. Корінь безсмертної України і українського народу. — Львів: Червона Калина, 1995. — С. 24.

59. Гуцуляк О.Б. Про таємничу символіку писанки / / Писанка. — 1994. — № 3 (10). — С. 12.

60. Ятченко В. Замовляння та їх значення для вивчення ментальності українців // Народна творчість та етнографія. — 1996. — № 1. — С. 15, 20; заг. — С. 15-21.

61. Розумний М. Національна ідея: Етапи розвитку // Наука і суспільство. — 1996. — № 1-2. — С. 72.

62. Цит.за: Москалець В.П. Психологічне обґрунтування української національної школи. — Львів: Світ, 1994. — С. 11.

63. Цит. за: Хамаза Э. Проблемы избранности и национально-религиозной нетерпимости в социальной психологии и психологии религии // Вестник Моск. Ун-та. Сер. 7. Философия. — 2001. — № 3. — С. 96.

64. Цибулько В. Ангели і тексти. — Київ-Львів: Нова література, 1990. — С. 28.

65. Грабович Дж. Україністика в її інтелектуальному контексті // Українська культура. — 1994. — № 1. — С. 7.

66. Ешкилев В. Герменевтика России (Необусловленные размышления о сущностях знаков) // Четвер(г).

— 1993. — № 5. — С. 110-114; Єшкілев В.Л. Герменевтика російської ойкумени // Точка зору. — 1997. — № 1. — С. 5 — 6; Ешкилев В. Книга и Бескнижие / Пер. с укр. // Новая юность (Москва).— 1998. — Ч.6 (33). — С.148-152.

67. Шаян В. Віра предків наших: Том 1. — Гамільтон (Канада): Об'єднання Українців Рідної Віри, 1987. — С. 745-746.

68. Кобилюх В. Звідки ж походять назви «Русь-Україна» і «Тризуб»? // Рідна школа. — 1995. — № 6. — С. 6-7; заг. — С. 6-8.

69. Єшкілев В.Л. Герменевтика російської ойкумени // Точка зору. — 1997. — № 1. — С. 6.

70. Соловьев В.С. Сочинения: В 2-х тт. / 2-е изд. Общ. ред. и сост. А.В. Гулыги, А.Ф. Лосева. — М., 1994. — Т. 2. — С. 158.

71. Загребельний П.А. Великий, славний! Чи не дуже? // Загребельний П.А. Я, Богдан: Роман у 2-х тт. — К.: УЦДК, 1994. — Т.2. — С.333.

72. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти тт. — К., 1980. — Т.27. — С.59.

73. Там само. — С.63.

74. Шлемкевич М. Душа і пісня // Українська душа. — К., 1992. — С.104.

75. Вассиян Ю. Бо вже чекає четверта домовина / / Слово і час. — 1994. — №2. — С.57.

76. Ілля В. В річищі Великого Стилю чи поза ним (Філософія поезії) // Основа (Київ).— 1993. — Ч. 25 (3). — С.98.

77. Шлемкевич М. Душа і пісня // Українська душа / Відп. ред. В. Храмова. — К.: Фенікс, 1992. — С.104-106.

78. Цит. за: Попов П.М. М.Костомаров як фольклорист і етнограф. — К.: Наукова думка, 1968. — С.87; заг. — 113 с.

79. Цит. за: Костюк Г. Образотворець «времени лютого» // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. / Упоряд. В.Яременко, Є.Федоренко. Підгот. текст. В.Яременка. Наук. ред. А.Погрібний. — К.: Рось, 1994. — Кн. 2. — С. 506.

80. Гачев Г.Д. Европейские образы Пространства и Времени // Культура, человек, картина мира / Отв. ред. А.И. Арнольдов, Б.А. Кругликов. — М.: Наука, 1987. — С. 226; заг. — С. 198-227.

81. Парахонский Б.А. Язык культуры и генезис знания / Отв. ред. П.Ф. Йолон. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 132.

82. Бердяев Н. Судьба России: Опыты по психологии войны и национальности. — М.: Мысль, 1990. — С. 59.

83. Василенко Н.А. «Очарованный странник» против «экономического человека» // Русский узел: Идеи и прогнозы журнала «Москва» / Сост. С.Селиванова. — М.: Москва, 1999. — С. 77.

84. Яковенко И. Цивилизация и варварство в истории России // Общественные науки и современность (Москва). — 1995. — №6. — С. 81.

85. Глазычев В. Слободизация страны Гардарики / / Иное: Хрестоматия нового российского самосознания (Москва). — 1995. — №1. — С.87; Ахиезер А.С. Диалектика урбанизации и миграции в России // Общественные науки и современность (Москва). — 2000. — №1. — С. 86; заг. — С. 78-89.

86. Шоркін О.Д. Схеми універсумів: Методологічний проект зв'язності культур: Автореф. дис. ... докт. філос. наук. — К.: Вид-во КДУ, 1999. — С.17; заг. — 32 с.

87. Эпштейн М.Н. Учение Якова Абрамова в изложении его учеников // Логос (СПб). — 1991. — №1. — С. 214.

88. Элиаде М. Священное и мирское / Перев. с фр.,

предисл. и коммент. Н.К. Гарбовского. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С.26.

89. Дугин А.Г. Основы геополитики: Геополитическое будущее России. — М.: Арктогея, 1997. — С.13; заг. — 408 с.

Львів, 27.07.2002

